

LANDLOPERS OP BEVERT

door Wiro van Heugten

In het archief in Deurne bevindt zich een aantal archiefstukken (1), waarin het een en ander uit de doeken wordt gedaan over een groep landlopers, die rond 1736 zich in deze omgeving nogal eens ophield. In augustus van dat jaar werden er namelijk vijf van hen opgepakt door de drossaard van Deurne, nadat ze elkaar van tevoren in Handel getroffen hadden en op waren gegaan naar het zuiden. Op een van de afgelegene hoeven op het gehucht de Heittrak aan de Limburgse grens werden ze aangehouden en vervolgens naar Deurne gevoerd, waarna een proces begon dat meer dan twee maanden duurde en waarbij heel wat genoteerd werd. De opgepaktten waren allemaal nog jong, maar ieder had al een hele "carrière" achter de rug.

BEDEVAARTEN EN KERMISSEN

Uit hun verhalen bleek dat ze deel uitmaakten van een losse groep van misschien wel vijftig landlopers, die meestal in groepjes van slechts een paar man rondtrokken, maar elkaar in groter verband nogal eens tegenkwamen op kermissen, markten en bedevaarten. Daar kwam immers veel volk op af, dat dan nog wat royaler deed en van welke situatie ze natuurlijk moesten zien te profiteren. Hun "werkterrein" lag meestal in oostelijk Noord-Brabant en in Nederlands en Belgisch Limburg, maar ze doken even goed op juist in andere richting, in de buurt van Bergen op Zoom of Utrecht. In veel gevallen waren de landlopers wezen, halfwezen of deserteurs uit het leger, maar ook betrof het nogal eens hele gezinnen, die "op pad" waren.

Met Pinksteren van het jaar 1736 leek het wel of ze te Handel een reünie hadden georganiseerd. Ze waren er zeker met een

De Kippendief. Houtsnede van Nicolaas Eekman.
(Rijksprentenkabinet, Amsterdam)

stuk of dertig, waarvan een aantal uit de Landen van Luik en Overmaas, ofwel Nederlands Zuid-Limburg en de Belgische provincies Limburg en Luik. Meestal kenden ze elkaar slechts met hun bijnamen, maar die zijn dan ook bijzonder duidelijk, en een enkele keer wisten ze waar ze vandaan kwamen. Zo waren in Handel aanwezig om er maar een paar te noemen: de dochter van Jan Springop, Jenneke mette Strik alias mette Klooten, Laurens Kalff broer van Crommen Toon, klein Arike ofwel Arike

van Turnhout, Casper Frits alias Swarte Kas en Hein met het Mutsken. Een enkele van hen, zoals Magere Cas alias Casper de Speelman en Dirk den Bevertgast of Lietjeszanger, probeerden naar hun naam te oordelen, wat te verdienen met muziekmaken, anderen probeerden dat door ergens mee te helpen of door alleen maar te schooiën. Soms werden ze evenwel brutaal, bedreigden mensen en namen nogal eens spullen mee. Zo had een paar jaar daarvoor een van hen, zekere Handerse Nel, in Boxtel zelfs iemand doodgestoken.

Het landlopen en vagabonderen dreigde in deze tijd kennelijk behoorlijk uit de hand te lopen. Opmerkelijk is het in ieder geval op hoeveel plaatsen in deze periode hier in de regio resoluties werden uitgeschreven tegen de aanwezigheid van vagebonden. Zo werden in Asten tussen 1709 en 1763 wel vijf ordonnanties uitgevaardigd door de drossaard en schepenen, waarbij onder andere werd bepaald dat wie hen te eten zou geven drie carolusguldens aan boete zou krijgen en als men ze liet slapen er zes moest betalen. Bovendien werd er een nachtwacht, later zelfs een wacht ook voor overdag, ingesteld "tot het ontdekken en achterhaelen van landloopers" (2). Dat alles resulteerde in een ware klopjacht op bedelaars, waarvan onze vijf hoofdrolspelers ook het slachtoffer zouden worden. In Handel hadden ze afgesproken gezamenlijk naar het Land van Luik te trekken, om daar hun geluk te beproeven met bedelen. Ze reisden over Gemert, "langs de huysen van Melis", door de hei langs Deurne en Liessel en kwamen zo aan bij de hoeven van de Heitrak. Terwijl ze op de ene hoeve hadden gegeten, werden ze daarna op de andere opgepakt, waarbij ze werden bevonden te zijn in het bezit van de nodige spullen die hen niet toebehoorden.

HET PROCES

Tot de vijf opgepakte landlopers behoorde allereerst zekere Jan Gommers Tijssen, bijgenaamd Van den Bosch, naar eigen zeggen ongeveer zeventien jaar oud en geboortig van Gilze. Zijn moeder, een halfzuster en zijn vijftienjarige zuster gingen ook al bedelen. Op nieuwjaarsdag 1736 was hij al eens opgepakt te Bostel waar hij een maand was vastgehouden. Een paar maanden later hadden ze hem in Asten twee weken gevangen

gehouden, waar hij bovendien voor de tijd van twintig jaar uit de jurisdictie werd verbannen.

Dan waren er de gezusters Marie en Anna Hermans alias Van Kevelaar, die respectievelijk ongeveer negentien en eenentwintig jaar oud waren, geboren in de buurt van Goch en wier vader een soldaat was in Hollandse dienst. Ze waren al jong weeskinderen en gedwongen te gaan bedelen, waarbij Marie ook al eens te Asten was opgepakt en daar twintig jaar niet meer mocht komen.

De vierde was ene Daniël Makkinje, geboortig van Maastricht, ongeveer negentien jaar oud en de zoon van een soldaat. Toen hij nog maar een half jaar oud was had zijn vader hem al naar 's-Hertogenbosch meegenomen, waar hij later "het zeeldrayen" had geleerd. Hij was eigenlijk soldaat en gelegerd in Den Bosch.

Tenslotte was er Joseph Lanser, bijgenaamd Van Trier en Van Maastricht. Hij was nog maar vijftien of zestien jaar oud, al twee jaar daarvoor bij zijn vader in Trier weggegaan en over Luxemburg naar Maastricht getrokken. Eerst had hij daar in zijn levensonderhoud voorzien door soldaten te helpen, op hun spullen passen, en dergelijke, maar later was hij gaan bedelen.

Er volgden heel wat ondervragingen die officieel meestal afgelegd werden "buyten pijn en banden van ijzeren", maar ook een enkele keer "sittende onder de torture en in de pijn" om bekentenissen af te dwingen. Dan blijkt dat ze zich toch niet alleen maar met bedelen hadden beziggehouden. Volgens de aanklagers zouden het niet alleen "stoute bedelaars" zijn maar ook "dreygers van brantstigtinge en moetwillige straat-schenders", terwijl ze bovendien een losbandig en ontuchtig leven leidden.

Zo wist men te vertellen dat Daniël Makkinje ontsnapt was, toen ze hem tijdens de afgelopen Bossche kermis hadden willen aanhouden vanwege diefstal, maar ook vanwege desertie uit het leger. Anna Hermans had weer van een anderelandloper gestolen zilver aangenomen en zij zou ook, samen met haar zuster Marie, in de buurt van Valkenswaard een meisje de kleren hebben uitgetrokken omdat zij die wel wilden hebben. Jan Gommers had op zijn beurt een andere landloper in Meijel eens

zwaar toegetakeld, onder bedreiging had hij voorts samen met Magere Cas een boer van zijn kiel beroofd, hij had op de markt in Son gevochten, en in Nuenen een mes weggehaald. Joseph Lanser tenslotte zou bij de president-schepen in Bakel een vrouwehemd hebben weggepakt, een boer zou hij hebben gedreigd zijn huis in brand te steken, terwijl hij met een landlooper "vleeschelijke conversatie" zou hebben gehad. De vijftien misschien zestienjarige Joseph ontkende overigens hetgeen hem ten laste werd gelegd.

In oktober 1736 volgde de uitspraak, die voor hedendaagse begrippen wel bijzonder zwaar uitviel:

Deserteur Daniël Makkinje werd naar 's-Hertogenbosch gevoerd waar hem zijn waarschijnlijk niet malse straf wachtte. Jan Gommers werd ter dood veroordeeld, welk vonnis gauw genoeg daarna werd voltrokken door ophanging. De andere drie werden "strengelijk gegeesselt", voor de tijd van vijftwintig jaar uit de Heerlijkheid Deurne en Liessel verbannen, terwijl ze bovendien nog de gerechtskosten moesten betalen.

ANDERE LEVENSLOPEN

Hoe het de andere "vagabondeerende" bedevaartgangers naar Handel uiteindelijk is vergaan is moeilijk na te gaan, omdat ze in de Deurnese stukken alleen onder hun bijnamen genoemd worden. Bij uitgebreide onderzoeken in Venlo (3) en Elsloo (4), waar in die tijd heel wat landlopers werden opgepakt, kwamen hun namen niet voor.

Van Klein Arike alias Arike van Turnhout weten we in ieder geval dat hij zijn vagebondsbestaan nog heel lang heeft weten voort te zetten, voordat de strop zijn deel werd. Samen met onder andere Dikken Peter alias Knopmakers Peter, den Magere Pieter, Jan den geweesene boode van Boekel, en Piet van Gemert, vormde hij een bende die zich in onze omgeving veelal met diefstal bezighield. Zo braken ze in bij de predikant in Bakel terwijl ze ook in Beek en Donk één of meer keren hun slag sloegen. Uit bekentenissen van één van de leden van deze groep blijkt dat ze in 1754 al een hele waslijst aan misdrijven bijelkaar hadden gesprokkeld (5). Het is daarom dan ook niet zo verwonderlijk dat toen ze Arike in 1766 in 's-Hertogenbosch onderhand te pakken hadden, ze hem ter dood ver-

oordeelden. Hij schijnt toen op mirakuleuze wijze van de strop te zijn ontsnapt waarna hij zich bij een bende Bokkerijders zou hebben aangesloten. In 1774 wordt hij uiteindelijk in het Belgische Stevoort opgepakt (6). De bedevaart naar Handel heeft hem hooguit tijdelijk goed gedaan. Van de strop heeft het Arike niet kunnen redden.

NOTEN:

- (1) SA Peelland, ORA Deurne, inv. 32 (ongefolieerd)
- (2) SA Peelland, OAA Asten, inv. 14, f. 36-38; inv. 15, f. 321; inv. 16, f. 24v-25, 122-123, 150-151
- (3) R. Camps, Vagebonden in Venlo 1713-1794, in: Publications de la société historique et archéologique de la duché de Limbourg CXXIV (1988) p. 201-264
- (4) M. Pfeifer & E. Erkens, Ze hingen in drie reysen (Elsloo 1987)
- (5) SA Peelland, ORA Beek en Donk, inv. 38, f. 58v-72
- (6) J. Melchior, De Bokkerijders (Maasbree 1981) p. 223, 247-250